

TURINYS

Pratarmė	6
Vietoj įžangos	9
Vienas iš milijonų paprastų žmonių	13
Viskas paruošta	25
Ko nereikėjo daryti	49
Apie žuvusius saviškius pranešti nebūtina	58
Loka	70
Baimė taip pat traumavo	86
„Kaip ilgai neteisi?“	93
„Mama, neverk, tėtis gyvas“	105
Žmonės nori pamatyti įvykių vietas	122
Apie Loką NKVD žinojo beveik viską	139
Diversantų grupės ir šnipai - išvien su partizanais	165
Kas kariauja teisėtai?	180
Baltieji istorijos puslapiai	211
Lengva kaltinti Sovietų Sąjungą	221
Kalbantys ir tylintys partizanai	237
Maskva	259
Bėdos dėl kaulų ir informacijos	269
Laisvas, neregėtas pasaulis	283
Karas - svarbiausias Suomijos ir Rusijos reikalas	303
„Šiandien sėdime prie vieno stalo“	323
Padėka padėjusiems ir suteikusiems informacijos	332
Šaltiniai	334
Priedas: Jukkos Pöyhtärio tyrimas	339

KO NEREIKĖJO DARYTI

Greitai grįšit namo

Gailestingieji partizanai turbūt norėjo civilius žmones nuvesti į miško gilumą, kad žinia apie jų darbus pasklistų kuo vėliau. Visi suprato, kad suomių kareiviai vienu metu leisis vytis partizanų.

Perėjus pelkynus, partizanai pasivedė Jalmarį ir Eliisi nuo voros atokiau ir perdavė už Rautavuotso pelkės laukiantiems barzdotiems kovų draugams žalsvomis uniformomis. Ainą ir merginas nuvedė rytų pusėn. Keletas partizanų pasitraukė iš kolonos. Per mišką judėjo viena keisčiausių eisenų. Rusai buvo apsirengę, gerai ginkluoti, avėjo batsiuvių sutaisytus batus. Partizanų buvo tiek pat, kiek neginkluotų, pusnuogių belaisvių, ir jų dauguma – mergaitės – ėjo basomis. Vora dar kiek pajudėjo į rytus, o tada pasuko į pietinę Pavonmos (Paavonmaa) pusę. Anna Liisa, Martta ir Leila sumanė bėgti. Mergaitės metėsi į šoną, bet pažįstamas balsas sušuko:

„Nieko bloga nebus, jei eisit savo noru.“

Mergaitės sugrįžo į vorą. Pavonmoje vora priėjo beržų ir nedidelių eglaičių miškelį. Vora buvo nuėjusi keturis, penkis, o gal šešis kilometrus – maždaug dviem kilometrais daugiau nei tiesiu keliu. Partizanai susėdė valgė. Ten buvo atvestas ir Valtteris. Jis sėdėjo ant nukirsto medžio, iš šonų saugomas dviejų partizanų, bet, atėjus belaisviams, sargai

ji iš karto kažkur nuvedė. Aina su mergaitėmis buvo leista atsisėsti ant žemės. Jų palydovai sustojo prie laužo pavalgyti.

– Kada grįšim namo? – klausė mažiausios mergaitės Ainos ir vyresnių draugių.

– Greitai.

Partizanai apklausė Ainą, Anną Liisą, Marttą ir Leilą ir ėmėsi iš anksto tiksliai suplanuotų veiksmų. Nieko neketino pasigailėti. Pradėjo prievartavimais. Todėl ir varė aukas į tokią slaptą vietą, skubėjo nuplėšti mergaičių nakatinius. Rusai buvo tikri, kad jų niekas nepuls ir netrukdyt. Jeiigu sumuštos basakojės bėgs, partizanai greit jas pagaus.

Mama laikė mane ant rankų

Partizanai užrišo aukoms akis drabužiais, kuriuos buvo pasiėmę iš kaimo sodybų. Neaišku, kada – prieš prievartaudami ar prieš šaudydami. Bet aukos Pavonmos miške prieš sušaudant buvo kankinamos ilgai – dvi ar tris valandas. Paskui partizanai jas žudė: šaudė, mušė, pjaustė ir smagstė peiliais, šautuvų durtuvais. Dauguma mergaičių buvo sušaudytos kniūbsčios. Mirja liko gyva.

„Mama mane laikė ant rankų ir aš pro raiščio kraštelį mačiau ateinant vyrą. Jis šovė. Mama paleido mane. Mačiau, kaip vyras Katri badė peiliu. Paskui mane pakėlė ir už nugaros išgirdau šūvį. kažkas palietė sprandą ir aš kritau ant žemės. Pasvarščiau, kaip suprasiu, kad aš jau mirusi ir kada žengsiu į amžinąjį gyvenimą? Nejačiau skausmo. Mergaitės šaukė. Tarpais girdėjau šūvius. Tebebuvo šiame gyvenime, bet apsimečiau mirusi. Raištis gerai neuždengė akių, ji dar kilstelėjau. Vienas tų vyrų pastebėjo, kad pajudinau ranką, iškėlė mane už kojos, smogė durklu į dešinę krūtį ir iškart ištraukė. Šautuvo durklas pervėrė krūtį. Vėl

apsimečiau negyva. Kiek pamenu, naiviai vyliausi, kad liksiu gyva. Paskui įsivyravo tylą. Pamaniau, kad partizanai pasitraukė. Bet vienas iš jų vėl prisiartino, iškėlė mane ir antrąkart pervėrė krūtį durklu, nubloškė ant žemės ir apspardė samanomis. Neverčiau ir nejačiau skausmo. Stengiausi nejudėti. Paskui vėl įsivyravo tylą.“

Mirja gulėjo netoli nužudytos motinos ir seserų – ten, kur partizanas ją nubloškė. Ilgai nesiryžo pajudėti. Bet buvo ramu, ji atsisėdo, apsidairė, norėjo pamatyti, kas atsitiko kitiems. Buvo sunku kvėpuoti, bet ji judėjo, mėgino kelti mamą ir mergaites – jų kūnai buvo plačiai išblaškyti, toliau ir arčiau. Jos buvo negyvos, aptekusios krauju. Po daugybės metų Mirja tebeprisiminė keistą dalyką: „Partizanams ruošiantis pasitraukti, Anna Liisa atsiklaupė ir pratrūko verkti. Partizanas priėjo ir smeigė šautuvo durklu, o gal nušovė ją.“ Anną Liisą užmušė kulka, išėjusi jai pro kaktą. Ant kūno kitokio mirties priežasties požymio nerasta. Ar gali būti, kad koks kitas partizanas sąmoningai jos nenužudė?

Mirjai saugiausia vieta atrodė įduba, kur ji buvo palikta. Ji girdėjo šūvius tolumoje ir apsimetė negyva. Diena buvo saulėta, šilta. Bėgo laikas. Pasigirdo artejančių žmonių balsai ir Mirja, užsitraukusi ant akių raištį, vėl apsimetė negyva. Bet dar tebeturėjo gyvybinių jėgų, gebėjo galvoti ir veikti. Jau buvo po pietų, bet Mirja nesusigaudė, kuris dienos metas. Ji girdėjo kalbant suomiškai, bet nejudėjo.

Tai buvo suomių kariai. Maria Ollila su vaikais po pusantrų valandos pasiekė Veriją, kur savauga turėjo telefoną ir galėjo iškviešti pagalbą. Marios pranešimu iš pradžių kiek abejota. Savukoskio atskirasis dalinys Saunakangase ėmė ruošti į kelią. Greitai juos pasiekė daugiau žinių nuo Seitajervio – į Tanhua kaimą netoli Verijo atėjo Ylilokkos šeima ir akmeniniame tvarte slapstęsi žmonės.

Leitenanto Olavio Alakulppio vadovaujama grupė judėjo partizanų pėdsakais ir 16.40 val. pasiekė Pavonmą. Suomia Saunakangase užtruko, ruošdamiesi persekiojimui ir laukdami transporto. Bet pasirengė ilgam persekiojimui ir kautynėms. Viena grupė pasitikti partizanų patraukė Kemijokio link. Savukoskio atskirasis dalinys turėjo pėdsakių šunų, iš jų gudriausias, patikimiausias ir ištikimiausias seklys buvo vokiečių aviganis Tarus. Du kartus sužeistas, operuotas ir pasveikęs, buvo oficialiai apdovanotas medaliu už drąsą.

Nusigavę iki Seitajervio, Alakulppio grupės kariai pirmiausia užsuko į Ollilos namus. Marios prašymu jie ieškojo Valtterio. Vaikino nerado, bet šunį Virkų Alakulppis paleido nuo grandinės. Kaimo centre Alakulppis užėjo sužeistus ir nužudytus savisaugininkus. Auno Pulska buvo sužalotas sunkiausiai.

Viršila Aaltovirta papasakojo, kad 50–60 rusų užpuolė kaimą ir išsivedė daugumą gyventojų. Alakulppis telefonu susisiekė su dalinio vadu ir pranešė seksias paskui partizanus. Tuo metu į Seitajervį atvyko leitenanto Mattio Oinoneno vadovaujama grupė, kuri ėmėsi organizuoti sužeistųjų pervežimą ir stebėti apylinkes.

Pavonma

Sekdamas partizanų pėdsakais Alakulppis rado tą vietą už Rautavuotso, kur dalis partizanų junginio – 50–60 vyrų – jau buvo pozicijose. Suomia ne kartą nuklydo nuo pėdsakų, nes partizanai buvo išsisklaidę dykuose viržynuose, judėjo nedidelėmis grupėmis, keitė kryptį. Pavonmos žudynių vietą suomia rado po dviejų valandų. Nuogos ir pusnuogės aukos buvo išblaškytos į visas puses, maždaug per penkiasdešimt metrų.

Kariai apžiūrėjo visus nužudytuosius. Mirja iš pradžių atrodė be gyvybės ženklų, bet, pakėlus akių vokus, pastebėta, kad lėliukės reaguoja.

Mirja apsimitė negyva, nes nežinojo, kas prisiartino. Tačiau pavadinta vardu, išdrįso išsiduoti. Ir netrukus suomių kariai išgirdo pirmą pasakojimą apie tai, kas įvyko. „Partizanų buvo gal šimtas“, – sakė Mirja. Olavis Alakulppis liepė dviem kareiviams parnešti Mirją į Seitajervį.

Nužudytųjų kūnų padėtys ir pėdsakai žemėje rodė, kad visos aukos – bent jau dauguma – buvo išprievartautos visos grupės. Alakulppio savisaugos ataskaitoje apie prievartavimus neužsiminta, bet pats vėliau pasakojo apie tai ir viešai: „Buvo matyti, kad ant samanų klūpėta ir kad ne vieno vyro laukta eilėje.“

Klausimas, į kurį atsakymo nėra: kur tuo metu buvo sovietų partizanės? Antras klausimas: kiek partizanų žudė išprievartautas moteris?

Nepraėjo nė valanda ir suomių būreliai nuo Pavonmos vėl leidosi vyti sovietų partizanus. Gana greitai vienas iš suomių vyrų susižalojo užmynęs ant minos, ir keletas draugų jį išgabeno į Seitajervį.

Nuo Lokos į suniokotą Seitajervį užsuko elnių augintojai. Vyrai buvo sukrėsti. Tuo metu jiems pranešė, kas atsitiko kaimo žmonėms. Elnininkų buvo ketvertas, tarp jų – Johannesas Ollila iš Seitajervio. Vyrai rengėsi važiuoti į Seitajervį anksčiau, iš vakaro, tad kaimą būtų pasiekę prieš pat puolimą ar jo metu. Vis dėlto elnininkai atidėjo kelionę ir išvažiavo rytą. Kaip ir visi elnininkai, jie turėjo ginklus ir, jei nebūtų pakeitę plano, būtų galėję prisidėti prie kaimo gynybos, kurios partizanai iš anksto nebuvo numatę.

Sužeistuosius – į vokiečių karo ligoninę

Vokiečių vandens lėktuvas sužeistuosius iš Seitajervio du kartus skraidino į vokiečių karo ligoninę Alakurtyje prie Salos. Jau po pietų pagalbos sulaukė sužeisti savi-saugos vyrai – Marttis Aaltovirta ir Hannesas Arajärvis. Savisaugininkas Auno Pulska mirė Seitajervyje prieš pat atskrendant lėktuvui. Mirja ir per minos sprogimą kojos netekęs eilinis Kauranenas iš Alakulppio grupės buvo išgabenti vakare.

Kitą rytą kariai kaime, miško pakraštyje rado Tyynės Arajärvi kūną. Bet nepastebėjo ežero pakrantėje gulinčio sovietų partizano kūno. Dėl Hanneso nušauto partizano nėra įrašų ir karo dienoraščiuose.

Savukoskio atskirojo dalinio 809-osios priešlėktuvinės apsaugos kuopos karo dienoraštyje rašoma, kad nužudytųjų palaikai iš Pavonmos į kaimą parvežti kitą rytą:

„Liepos 8 d. 8.45 val. pastoriaus Saarineno ypatingosios paskirties grupė parvežė palaikus iš žudynių vietos, esančios už 5–6 km nuo kaimo į šiaurės rytus. 9.30 val. palaikai buvo perkelti per Seitajervį, nuo ten vežimais išgabenti į Vartiojervio šiaurinę pusę, paskui valtimis nuplukdyti iki Verijo kaimo, tada išvežti į Savukoskj, ten civilių kūnai sunešti į K. Niemelä jaują, žuvusių karių – išvežti į Saunakangasą. Viskas baigta 23.30 val.“

Belaisvių pasivyti nepavyko

Partizanai spruko vingiuotais keliais, jų būreliai išsi-skirstydavo, paskui vėl susijungdavo, tarpais padėdavo minų. Šuo Jaris žuvo per minos sprogimą Vintilėje.

Prie žemutinės Kairijokio upės partizanai sustojo pirmą kartą, po eglėmis susikūrė nedidelį lauželį, iš visų pusių užsitikrinę saugumą, pailsėjo, pavalgė. Po pietų suomiai pasivijo bėglius. Partizanus vijosi daugiau kaip šimtas suomių. Žygiui vadovavo Ryšių štabo *Roi* vadas pulkininkas Oiva Willamo, į Marčio kaimą atvykęs iš Rovaniemio. Vyriausiajai vadovybei pavaldus Ryšių štabas *Roi* palaikė ryšius su vokiečių pajėgų štabu Laplandijoje. Keista, kad Willamo atvažiavo į kaimą. Galbūt prieštarai vertinamas, kitados Vokietijoje jėgerių mokyklą išėjęs kariškis norėjo parodyti gebėjimus vadovauti persekiojimams, sugauti ir sunaikinti baisių nusikaltimų padariusius sovietų partizanus. Willamo taip pat telegrafavo rusų persekiotojams, kad šie turi paimti į nelaisvę partizanų vadus.

Olavio Alakulppio kariai kovėsi su partizanais iki parčių. Abi pusės šaudė, rausė apkasus, puolė ir gynėsi. Sovietai porą kartų atakavo šaukdami „ura“ ir mėtydami rankines granatas. Per kautynes žuvo aštuoniolika sovietų partizanų. Visi suomiai liko gyvi, nė vienas nebuvo sužeistas. Suomiai apžiūrėjo mūšio vietą. Aptiktos maisto atsargos juos nustebino. Alakulppis ir ataskaitoje rašė: „Priešas turėjo daug maisto atsargų, tarp jų rastos keturios amerikietiškos 800 g skardinės kiaulienos, dvi 300 g dešros dėžutės, 1 kg kiaulienos, 800 g cukraus, džiovintos duonos.“

Tuo pat metu, 1944 m. liepos 9 d., po vidurnakčio, leitenanto Pauluso Niemio būrys Kemijokyje nušovė aštuonis partizanus, kurie kėlėsi per upę už keturių kilometrų nuo Kivijokio žiočių. Kai partizanai persikėlė per Kemijokio upę, suomiai jų pėdsakais sekti nebegalėjo, bet ligi tol buvo nukovę 33 užpuolikus. Oiva Willamo prastai vadovavo žygiui – jis nesugebėjo numatyti partizanų pagrindinių pajėgų ketinimų pereiti Kemijokį, o praėjus vos pusei valandos nuo jo nurodymo surengti pasalą kitoje vietoje,

partizanai perėjo upę tiksliai ten, iš kur buvo pasitraukę suomiai. Tad nuo liepos 10-osios, kai partizanai perėjo Kemijokį, suomiai jų jau nepersekiavo. Paspruko daugiau kaip šimtas partizanų. Manoma, kad jie išsivedė ir belaisvius suomius. Nė vieno belaisvio – gyvo nei mirusio – rasti nepavyko.

Praėjus daugiau kaip savaitei nuo antpuolio, vyriausiosios vadovybės karo istorijos skyriaus pareigūnas Yrjö Grönhagenas atvyko į Seitajervį aiškintis įvykių. Skaitant jo ataskaitą, datuojamą 1944 m. liepos 14 d., pribloškia toks liudijimas: „Degančiame kaime buvo pasislėpęs suomių vaikinai, nešiojęs sužeistuosius į sušildytą sauną. Pasak jo, šūviai miške pasigirdo 8 val.“ Išėitų, kad Pavonmos žudynės prasidėjo nelabai ankstų rytą. Tad partizanai prie gyvų aukų užtruko ilgai. Ataskaitoje minimas „suomių jaunuolis“ buvo Voitto Mylly, tuo metu viešėjęs Seitajervyje.

Alakulppio radistas: „Bijojom rasti tą vietą“

Karo pabaigoje devyniolikmetis Paavo Saviaro buvo Olavio Alakulppio vadovaujamo būrio radistas ir siųsdavo pranešimus Savukoskio dalinio štabui, taip pat per partizanų dalinių persekiojimą nuo Seitajervio. Jis buvo vienas iš tų karių, kurie rado partizanų nusikaltimų vietą Pavonmoje. Paavo Saviero dabar gyvena Joensū mieste.

Galima sakyti, kad Saviaro buvo laimingas, jog tuo metu, kai suomiai Pavonmoje rado partizanų aukas, jis buvo radistas. Jam nereikėjo visko matyti.

„Sekdami paskui partizanus, bijojom rasti tą vietą. Žinojom, kad partizanai kaimo žmones naktį nuvedė į mišką. Alakulppis, labai patyręs karys, neslėpė nuo vyrų esąs sukrėstas. Greitai nuėjau į šalį, nes turėjau pasiruošti persiųsti žinią. Ieškojau kuo aukštesnio medžio antenos laidui

įkelti. Eidamas pastebėjau merginą, užverstą eglių šakom. Kai parengiau radiją, Alakulppis sušuko: „Dar palauk, čia gyva mergina!“ Jau žinojau, kaip formuluosiu pranešimą apie įvykių – apie vaikų ir moterų žudynes. Parengiau žinią, paminėjau ir tai, kad rasta gyva mergina, taip pat pranešiau, kokios pagalbos jai reikia. Mergina pasakė Alakulppiui, kad Pavonmoje buvo apie šimtas partizanų, bet, kiek suprantu, nepaaiškėjo, kiek jų puolė vienu ar kitu metu“, – pasakoja Paavo Saviaro.

Jis prisimena, kad merginą apžiūrėjo sanitaras, suteikė pirmąją pagalbą ir kariai nešė iš miško. „Kai grupė pajudėjo, eilinis Kauranenas, prižiūrėjęs šunis, užlipo ant minos. Mina sutraiškė jam koją iki kulkšnies. Šuo nulėkė toli, bet liko gyvas. Neprisimenu šuns vardo. Kariui sutvarstė kulkšnį ir kiti nešė nunešė į kaimą. Išsiunčiau apie tai pranešimą.“

Saviaro pasakoja, kodėl Willamo ir daugelis partizanus persekiojusius suomių suklydo, numatydami, kurioje vietoje partizanai pereis Kemijokį: „Partizanų judėjimas buvo sekamas, kol jie priartėjo prie Kemijokio. Kai jie leidosi aplink Latunavaros kalvą, atrodė, kad keičia kryptį ir lenkiasi krioklio baimindamiesi pasalos. Pasala buvo atšaukta, o partizanai toliau suko apie Latunavarą, paskui – Latunakoskio slenkščių link. Niekas nemanė, kad jie numatę tik apeiti kalną. Negalėjome sekti kiekvieno jų žingsnio ir jie priartėjo prie upės niekam nežinant.“

Po karo Paavo Saviaro išvyko į Nynisalą tęsti mokslų. Jis tapo miškininku ir dirbo daugiausia Šiaurės Karelijoje. 1991-aisiais, būdamas šešiasdešimt septynerių, išėjo į pensiją.

Suomi moterys,
nu udytos per
partizan i puol
1943 m.

Soviet partizan nu udyti
taik s gyventojai Suomusalmyje
1943 m. liepos 7 d.

Suomi civiliai, nu udyti Seitajervyje 1944 m. liepos 7 d.

Du suomi berniukai,
soviet partizan
nu udyti Seitajervyje.

Suomijos kareivis ne a parti-
zan nu udyto berniuko k n
Lokoje 1944 m. liepos 14 d.

1944 m. liepos 14 d.
nu udyti Lokos
kaimo civiliai
gabenami kapines.